

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА ЕТНІЧНА СУБ'ЄКТНІСТЬ УКРАЇНЦІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ: ВИКЛИКИ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

186 — У статті досліджується трансформація етнічної суб'єктності та ідентичності українських вимушених мігрантів у країнах Європейського Союзу внаслідок повномасштабної війни. Проаналізовано перехід українського соціуму до стану «досягнутої ідентичності» та формування феномену «гібридної ідентичності», за якого інтеграція в європейський соціально-економічний простір поєднується зі збереженням політичної та культурної залученості в життя України. На основі концепції ліберального націоналізму та мультикультуралізму В. Кимлічки розмежовано процеси асиміляції та інклюзивної інтеграції. Через порівняльний аналіз міграційних політик Польщі й Німеччини виявлено інституційні ризики втрати українського людського капіталу (зокрема, через освітню асиміляцію та явище «brain waste»). Обґрунтовано необхідність концептуальної зміни державної міграційної політики: від неефективних спроб директивного повернення громадян до стратегії «циркуляції талантів», розвитку транснаціональних інституцій та інституціоналізації «цифрового громадянства» як передумов повоєнної відбудови та євроінтеграції України.

Ключові слова: людський капітал, етнічна суб'єктність, гібридна ідентичність, міграційна політика, вимушена міграція, ліберальний націоналізм, транснаціоналізм, циркуляція талантів.

¹ Кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри політичних технологій Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. E-mail: n_t_m@kneu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-6772-5928>.

² Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політичних технологій Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. E-mail: ipogorelova@kneu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-6560-242X>.

Human Capital and the Ethnic Agency of Ukrainians in the European Space: Challenges of Migration Policy in the Context of War and European Integration

The article investigates the transformation of the ethnic subjectivity and identity of Ukrainian forced migrants in the European Union countries as a result of the full-scale war. The study analyzes the transition of Ukrainian society to a state of “achieved identity” and the formation of the “hybrid identity” phenomenon, wherein integration into the European socio-economic space is combined with the preservation of political and cultural involvement in the life of Ukraine. Based on W. Kymlicka’s concepts of liberal nationalism and multiculturalism, the processes of assimilation and inclusive integration are differentiated. Through a comparative analysis of the migration policies of Poland and Germany, institutional risks of losing Ukrainian human capital are identified (in particular, through educational assimilation and the “brain waste” phenomenon). The author substantiates the necessity of a conceptual change in state migration policy: shifting from ineffective attempts at the directive return of citizens to a strategy of “talent circulation”, the development of transnational institutions, and the institutionalization of “digital citizenship” as prerequisites for the post-war reconstruction and European integration of Ukraine.

187

Keywords: human capital, ethnic subjectivity, hybrid identity, migration policy, forced migration, liberal nationalism, transnationalism, circulation of talents.

Постановка наукової проблеми. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2022 році, спровокувала найшвидшу та наймасштабнішу міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни. Безпрецедентний відтік населення, левову частку якого становлять жінки з вищою освітою та діти, створив критичний демографічний і безпековий виклик для Української держави. На поточному етапі Україна відчуває дефіцит людського капіталу, необхідного для підтримки економіки та обороноздатності, а в стратегічній перспективі це загрожує стати головною перешкодою для реалізації проектів повоєнної відбудови. Водночас активація Директиви ЄС про тимчасовий захист уможливила інституційне вкорінення мільйонів українців у соціально-економічний простір Європи. У цих умовах виникає концептуальний конфлікт інтересів між країнами ЄС, які зацікавлені в інтеграції українського кваліфіко-

ваного ресурсу для подолання власної кадрової кризи, та Україною, яка життєво потребує його повернення після закінчення бойових дій у країну. Відповідно, проблема збереження етнічної суб'єктності та людського капіталу в умовах тривалої вимушеної міграції виходить за межі суто соціальної проблематики і набуває статусу ключового завдання національної безпеки, що вимагає переосмислення традиційних підходів до міграційної політики та взаємодії з діаспорою.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема трансформації ідентичності та збереження людського капіталу в умовах криз перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Основи розуміння ідентичності як складного динамічного процесу закладені у класичних працях Е. Еріксона – американського дослідника розвитку особистості та Е. Сміта – британського соціолога, політолога, впливого дослідника природи націй і націоналізму. Концептуально-теоретичні координати української етнополітики ґрунтовно розкрито у працях В. Євтуха – вітчизняного політолога, соціолога, історика та дипломата. У своїх дослідженнях вчений здійснює комплексний аналіз моделей міжетнічної взаємодії, механізмів збереження етнічної ідентичності, а також стратегій формування консолідованої політичної нації в умовах незалежності. Оцінка деструктивного впливу війни на людський капітал України та пошук ефективних інструментів його збереження системно розкриваються у працях О.Новікової та В. Антонюк. Теоретичним підґрунтям для розмежування процесів інтеграції та асиміляції меншин у ліберальних демократіях є роботи канадського філософа В. Кимлічки. Сучасна емпірична база щодо настроїв та поведінкових стратегій українських мігрантів формується завдяки аналітичним звітам міжнародних та українських інституцій (LSE, ICMPD, Deloitte, ГМ «ОПОРА»).

Попри значний масив досліджень, присвячених окремо питанням міграції, демографічної кризи та етнополітики, недостатньо вивченим залишається феномен формування «гібридної ідентичності» українських вимушених мігрантів, які, інтегруючись у європейський простір, продовжують діяти як активні суб'єкти української політичної нації. Потребує концептуалізації перехід від традиційної парадигми боротьби з «відтоком мізків» до стратегії транснаціональної «циркуляції талантів» в умовах гібридної війни та активної євроінтеграції України.

Метою статті є аналіз трансформації етнічної суб'єктності та людського капіталу українців у європейському просторі внаслідок вимушеної міграції 2022-2026 років, оцінка інституційних ризиків асиміляції на прикладі Польщі і Німеччини, а також обґрунтування необхідності переходу державної міграційної політики України до транснаціональної стратегії «циркуляції талантів» як ключового інструменту повоєнної відбудови.

Вклад результатів дослідження. У сучасній політичній науці проблема ідентичності посідає важливе місце. Якщо раніше її вважали чимось цілісним та незмінним, то зараз вона перетворилася на складне, багатогранне і рухливе явище.

В умовах глобальної турбулентності ідентичність людини вже не є однозначною: вона трансформується, залежить від конкретних обставин і поєднує у собі різні виміри. Можна виокремити кілька ключових рівнів цього феномену. Так, політична ідентичність проявляється у процесі самоідентифікації індивіда з конкретною політичною групою, що передбачає вироблення чіткої громадянської позиції і ціннісних орієнтирів. Локально-регіональна ідентичність, у свою чергу, базується на самоусвідомленні та належності до конкретного територіального або соціокультурного ландшафту (громади, регіону).

Водночас соціально-класова ідентичність демонструє, що попри постулати про «кінець історії», економічна стратифікація та нерівність залишаються потужними тригерами політичних трансформацій. Нарешті, ідеологічна ідентичність визначається суб'єктивним сприйняттям політичної системи через призму певних доктрин. Деструктивним прикладом її інструменталізації є російська концепція «русского міра», яка базується на агресивній маніпуляції історичними міфами: від нарративу про «захист російськомовних» до монополізації перемоги над нацизмом, де образ «зовнішнього ворога» стає головним консолідуючим чинником для внутрішнього споживача.

Етнічна ідентичність, як усвідомлення належності до історично сформованої спільноти, не завжди має виражений політичний вектор, часто консервуючись у межах культурної пам'яті, мови та традицій. Однак повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році висвітлило фундаментальну онтологічну помилку російського керівництва. Кремлівська стратегія спиралася на хибне аналітичне припущення, що лінгвістична приналежність (російськомовність) автоматично

конвертується у політичну лояльність до агресора. Реальність довела протилежне: українська громадянська ідентичність виявилася сильнішою за мовні або ностальгійні преференції, а більшість населення продемонструвала повну відсутність афіліації з імперськими наративами.

У сучасній науковій парадигмі ідентичність розглядається передусім як складна аксіологічна система. Самоусвідомлення модерного українця базується не стільки на етнічному походженні, скільки на прийнятті певної ієрархії цінностей. Спираючись на концепцію его-ідентичності Еріка Еріксона (Еріксон 2022), можна констатувати, що у частині українського суспільства до 2022 року могли спостерігатися різні типи ідентифікації, що іноді описуються у термінах невизначеності або фрагментарності, відстроченої ідентичності. Ці стани свідчили про деяку соціальну інфантильність і небажання брати на себе зобов'язання перед державою. Проте повномасштабна війна виступила радикальним каталізатором, уможлививши стрімкий колективний перехід до «досягнутої ідентичності». Це стан рефлексії і внутрішнього усвідомлення власних цінностей через кризу, що унеможливив подальший «мораторій» на вибір. Факт громадянства трансформувався із формально-юридичного статусу в екзистенційний досвід. «Ціннісне резюме» ідентичності сьогодні це не запис у паспорті, а свідомий вибір суб'єкта, підтверджений дією в умовах ризику.

Революція Гідності стала важливим чинником переорієнтації міграційних потоків із російського напрямку на європейський. Після 2017 року (безвізовий режим) Польща, Німеччина, Чехія, Словаччина, країни Балтії й інші перетворилися на домінуючі центри тяжіння для українського людського капіталу.

Важливим етнополітичним аспектом стала «латентна» інтеграція України до ЄС за моделлю «знизу - вгору», у першу чергу за допомогою ринку праці. Безвіз зробив кордон «легшим», і люди почали масово їздити на короткі заробітки за схемою «3 місяці там – потім назад в Україну – і знову на заробітки», замість того щоб одразу емігрувати назавжди. У цей період спостерігалось системне «вимивання» інтелектуального українського ресурсу. Масштабна освітня міграція молоді до вишів Польщі, Словаччини інших країн (Грач та ін., 2023) призвела до її превентивної інтеграції у європейський соціум. Характерною рисою стала «втрата мізків»: фахівці з вищою освітою

(педагоги, інженери) займали ніші низькокваліфікованої праці через спрощений доступ до вакансій порівняно з тривалими процедурами визнання кваліфікацій.

Пандемія 2020 року виступила «стрес-тестом» для цієї моделі. Виникнення «прихованої» міграції (зокрема в ІТ-секторі), коли фахівці працювали на європейських акторів дистанційно, продемонструвало відрив людського капіталу від національної економіки навіть за умови фізичної присутності у країні. До початку 2022 року український людський капітал став «розподіленим», формуючи соціокультурний фундамент у ЄС.

Сформована в умовах кризи «досягнута ідентичність» безпосередньо вплинула на характер подальших міграційних процесів. Вимушена міграція лютого-березня 2022 року – найшвидша міграційна криза з часів Другої світової війни, як порятунок від небезпеки, з перенесенням вже усвідомленої ідентичності за межі держави. За перший місяць повномасштабної війни Україну покинула кількість людей, співмірна з населенням середньої європейської країни. Станом на 24 березня 2022 року кількість біженців перевищила 3,6 млн осіб, при цьому близько 90% потоку склали жінки (понад 50% з яких мали вищу освіту) і діти (UNHCR 2022).

Ця хвиля міграції кардинально відрізнялася від попередніх у трьох визначальних аспектах. Передусім, ідентичність слугувала психологічною опорою: мільйони українців не прагнули асимілюватися, натомість приналежність до нації стала для них потужним механізмом солідарності у стані гострої кризи. Другим важливим аспектом виявилася зміна соціального статусу. Активізація Директиви ЄС про тимчасовий захист (2001/55/ЄС) фактично інтегрувала український людський капітал у соціально-економічну систему Європи, перетворивши мігрантів із «заробітчанин» на повноправних суб'єктів із доступом до базових прав. Третьою відмінністю став парадокс відстані, за якого фізичне віддалення від Батьківщини посилювало ментальний зв'язок із нею. Саме цей феномен заклав фундамент для формування «гібридної ідентичності» – специфічного стану, коли людина інтегрована в економіку та соціум ЄС, але водночас інформаційно, культурно та політично залишається повноцінно включеною в життя України.

Теоретичним підґрунтям для розуміння життєздатності такої «гібридної ідентичності» і концептуалізації викликів євроінтеграції

слугує доробок канадського політичного філософа Вілла Кимлічки. Специфіка сучасної української міграції полягає в тому, що для збереження власної суб'єктності мігрантам критично важливо утримувати зв'язок зі своєю соціетальною культурою. За В. Кимлічкою, національна культура виступає не просто історичною спадщиною, а базовою системою координат, що уможлиблює свободу індивіда. Як зазначає дослідник, «свобода передбачає здійснення вибору серед різних варіантів, і наша соціетальна культура не лише надає ці варіанти, але й робить їх значущими для нас» (Кимлічка, 2001). Відповідно, збереження української культури в діаспорі є запорукою самореалізації мігрантів.

192

—

Водночас формування української суб'єктності в країнах ЄС не суперечить принципам ліберальної демократії приймаючих держав. Згідно з теорією ліберального націоналізму, справедливі інститути спираються на почуття соціальної солідарності, що вимагає спільної ідентичності. Вона «забезпечує ту довіру і взаємну відданість, що дозволяють громадянам приносити жертви заради спільного блага» (Ляпіна, 2014). У межах теорії ліберального націоналізму підкреслюється, що стабільні демократичні інститути потребують певного рівня соціальної солідарності, яка ґрунтується на спільній політичній або культурній ідентичності. Така ідентичність забезпечує довіру та взаємну відповідальність громадян, що є передумовою функціонування системи колективного блага (Кимлічка, 2001; Ляпіна, 2014).

У контексті адаптації міграційної політики ЄС варто враховувати тезу філософа про те, що національна ідентичність у ліберальній державі має бути настільки тонкою, щоб вона могла включати людей з різними релігійними, етнічними й культурними бекграундами, об'єднуючи їх навколо спільних інститутів (Kumlicka 2001, 230). Це створює теоретичну рамку для інклюзивного європейського простору, де українці стають повноцінними учасниками суспільних процесів, не втрачаючи коріння.

З огляду на зазначене, ключовим завданням міграційної політики є розуміння принципової різниці між процесами асиміляції та інтеграції. В. Кимлічка підкреслює, що інтеграція – «це не односторонній процес асиміляції, а двостороння адаптація, де державні інститути змінюються, щоб стати більш інклюзивними для нових членів спільноти» (Kumlicka 1995, 175). Ідея В.Кимлічки, а саме його теорія інтеграції іммігрантів у ліберальних демократіях пізніше було покладено

в основу офіційних документів Європейського Союзу - «Спільних базових принципів політики інтеграції іммігрантів в ЄС» 2004 року (Council of the European Union, 2004, 15-25). Для України це означає необхідність просування такої політики, яка б дозволяла українським громадянам органічно вливатися в економічне життя ЄС, зберігаючи при цьому свою приналежність до української політичної нації як фундамент для відбудови.

Те, що українці за кордоном продовжують масово брати участь у житті України, є яскравим емпіричним доказом їх приналежності до української політичної нації, незалежно від поточного місця проживання. За даними компанії «Deloitte» в Україні (березень 2024 року), у звіті «Споживацькі настрої українців у другий рік повномасштабного вторгнення» зафіксовано унікальний феномен (Deloitte Ukraine, 2024). Згідно з даними, кількість українців, які перебувають за кордоном і регулярно донатять на ЗСУ або постраждалим, зростає більш ніж удвічі - із 17% у 2022 році до 38% у 2024 році (Deloitte Ukraine, 2024). Отже, українці за кордоном не відмежувалися від війни, а стали важливим елементом економічного тилу.

Доказова база існування української політичної нації за межами держави еволюціонувала у 2025 році, перейшовши від стихійної солідарності до інституціоналізованої суб'єктності. Емпіричним підтвердженням цього є трансформація фінансової участі: мігранти перейшли до системного «добровільного оподаткування» через регулярні донати на ЗСУ, що фіксується у звітах ключових волонтерських фондів та НБУ. Водночас еволюціонувала і «вулична дипломатія». Масові акції українців у європейських столицях (зокрема, до третьої річниці повномасштабного вторгнення у лютому 2025 року) характеризувалися переходом від емоційних закликів до чіткої адвокації національних інтересів: вимог щодо передачі заморожених активів РФ та євроатлантичної інтеграції України. Дані акції організовуються не стихійно, а через інституційні мережі, такі як Vitsche (Німеччина), Euromaidan-Warszawa (Польща), Promote Ukraine (Бельгія). Це може свідчити, що українці структурувалися у певні політичні лобістські групи. Крім того, аналітика Громадянської мережі «ОПОРА» (Громадянська мережа «ОПОРА», 2025) засвідчує високий рівень політичної залученості мігрантів у дискурс щодо повоєнних виборів і механізмів дистанційного голосування. Готовність відстоювати своє конституційне право на вибір влади, перебуваючи в іншій юрисдик-

ції, є маркером вкорінення мігрантів у структуру української політичної нації, де ідентичність базується на спільній політичній відповідальності за майбутнє держави, а не на територіальній локалізації.

Для будь-якої країни масова міграція є безпековим викликом. Запобігання ризику неповернення мільйонів громадян вимагає співпраці з діаспорою як інструментом «м'якої сили». Діаспора сьогодні є активним суб'єктом, який часто самостійно формує порядок денний.

У Польщі горизонтальні зв'язки дозволили діаспорі взяти на себе частину функцій держави. Інституції на кшталт «Українського дому у Варшаві» стали повноцінними медіаторами між біженцями та польською владою, забезпечуючи інформаційну підтримку, інтеграційні послуги та комунікацію потреб мігрантів на інституційному рівні. Станом на 2026 рік ситуація еволюціонувала від «кризового менеджменту» до системної інтеграції, формуючи образ українця як активного розбудовника інфраструктури, учасника соціально-економічних процесів, а не лише реципієнта допомоги. Адже українські біженці дедалі більше працевлаштовуються, відкривають бізнеси, беруть участь у місцевих громадах тощо.

194
— Попри інституційні успіхи, ризиком для українців залишається втрата національної ідентичності через систему освіти. З 1 вересня 2024 року Польща запровадила обов'язкове відвідування місцевих шкіл для українських дітей, що спричинило юридичний конфлікт та проблему «подвійного навантаження» (офлайн-навчання у польській школі та онлайн – в українській). Це створює пряму загрозу втрати українського освітнього контексту (мови, історії, літератури). Мережі українських шкіл, такі як «Незламна Україна» або найстаріша школа «Материнка» ім. Дмитра Павличка, які на початку функціонували як повноцінні денні школи («Україна в мініатюрі»), під тиском нового законодавства перетворилися переважно на допоміжні суботні хаби.

У період 2025-2026 років ці ініціативи зіткнулися з критичним скороченням донорського фінансування і ризиком закриття. Ситуацію ускладнює кадрова криза: українські педагоги не мають права офіційно викладати у польських закладах без складної процедури нострифікації дипломів та знання мови на рівні С1, що призводить до професійної деградації фахівців. Без своєчасного втручання та підтримки з боку української держави ці фактори можуть перетворити гібридну ідентичність молоді до незворотної асиміляції.

Зазначимо, що до 2024 року українські діти в Польщі формально підпадали під обов'язок шкільної освіти, однак на практиці допускалася гнучка модель, що дозволяла навчання дистанційно в українських закладах освіти. Окрім того, не всі заклади загальної середньої освіти в Україні змогли оперативно адаптуватися до потреб учнів, які перебувають за кордоном, зокрема шляхом організації повноцінного дистанційного навчання. Як наслідок, охоплення учнів за межами України повноцінним дистанційним навчанням є нерівномірним, що зумовлює використання альтернативних освітніх траєкторій. У результаті частина учнів переходить на індивідуальні форми навчання (сімейну / екстернат), або відбувається часткова / повна інтеграція в освітні системи країн перебування.

Німецька держава взяла на себе значний фінансовий тягар, привнявши статус українців до власних громадян щодо соціального забезпечення, проте початково інституційно «загальмувала» їх вихід на ринок праці обов'язковими інтеграційними курсами. Згодом ініціатива «Job-Turbo» (2024–2026 рр.) змістила фокус на швидке працевлаштування (Bundesministerium für Arbeit und Soziales, 2024). Втім через складну бюрократизовану систему нострифікації дипломів призвело до масового явища «brain waste», коли висококваліфіковані фахівці - мігранти під загрозою скорочення виплат змушені погоджуватися на низькокваліфіковану працю.

У сфері освіти жорсткий закон про обов'язкове відвідування місцевих шкіл не допускає існування альтернативних українських закладів. Інтеграція дітей у регулярні німецькі класи критично знижує етнічну ідентичність і провокує кризу виснажливого «подвійного навантаження» через паралельне онлайн-навчання, виклики якого складно долаються попри ініціативи МОН України. На цьому тлі українські дипломатичні установи зіткнулися з безпрецедентним навантаженням, а консульська криза 2023-2024 років створила певний інституційний вакуум. Його частково вдалося подолати завдяки розширенню послуг ДП «Документ» та цифровій екосистемі «Дії», яка стала для мігрантів швидким містком із Батьківщиною на протипагу місцевій бюрократії. Водночас виник феномен делегування державою частини своїх функцій діаспорним структурам. Організації на кшталт «Vitsche» та «Ukraine-Hilfe Berlin» еволюціонували від волонтерських ініціатив до акторів громадянського суспільства, які здійснюють адвокаційну діяльність, взаємодіють із німецькими полі-

тичними інституціями та впливають на формування публічного дискурсу щодо України. Це стає проявом політичної нації, де мігранти виступають активними суб'єктами політичного процесу, ефективно компенсуючи обмежені ресурси офіційної української дипломатії.

Німецький та польський кейси демонструють дві різні моделі впливу на українську ідентичність. Польська модель, базована на культурній близькості та активному ринку праці, дозволяла певний час зберігати українську екосистему (приватні школи, український бізнес), та з часом почала вдаватися до примусової освітньої інтеграції. Натомість німецька інституційна модель від самого початку була спрямована на структурну асиміляцію. Забезпечуючи високий рівень фізичної та соціальної безпеки, Німеччина через механізми BAMF та обов'язкову шкільну освіту створює значно потужніший тиск на соціокультурну ідентичність українця. У цих умовах збереження «гібридної ідентичності» в Німеччині вимагає від українця значно вищого рівня свідомого політичного спротиву асиміляції, а від Української держави – переходу від ситуативного консульського обслуговування до розбудови повноцінних транснаціональних інституцій (фінансування культурних центрів, визнання суботніх шкіл ін.).

Інституційне вкорінення українців у європейський соціоекономічний простір, проілюстроване прагматичною міграційною політикою Німеччини, створює безпрецедентний демографічний виклик для самої України. На поточному етапі наша держава відчуває дефіцит людського капіталу, необхідного для виживання нації: від мобілізаційного забезпечення Сил оборони до підтримки функціонування економіки в умовах тривалої війни. У перспективі ця демографічна проблема загрожує стати серйозною перепоною для реалізації масштабних проектів повоєнної відбудови.

Виникає концептуальний конфлікт інтересів: європейські країни прагнуть інтегрувати український кваліфікований ресурс для подолання власної кадрової кризи, тоді як Україна життєво потребує його для збереження державності. З огляду на те, що директивні заклики до фізичного повернення в умовах конкуренції систем соціальної та фізичної безпеки втрачають ефективність, проблема відтоку людського капіталу («відтоку мізків») потребує зміни політологічної парадигми. Вона не повинна розглядатися як фатальна втрата, а за певних умов може бути трансформована у стратегію «циркуляції та-

лантів», що є критично важливим для повоєнної відбудови і повноправного членства України в ЄС. «Циркуляція талантів» – це підхід, за якого фахівці не виїжджають назавжди, а переміщуються між країнами, навчаються, працюють, а з часом повертаються або співпрацюють із Батьківщиною.

Збереження національної ідентичності в умовах тривалої вимушеної міграції постає як один із найскладніших викликів для формування «повертального потенціалу» України. У сучасному науковому дискурсі дослідники О. Новікова, В. Євтух, автори звітів LSE/ICMPD наголошують, що ідентичність не є статичною величиною – вона або трансформується у «діаспорну», або неминуче піддається поступовій асиміляції (Новікова, Антонюк, 2023, 12; Євтух 2022, 45-50; London School of Economics, 2025, 22-25).

В основі ефективних стратегій повернення лежать теорія транснаціоналізму та концепція онтологічної безпеки. Сучасна міграція періоду 2022-2026 років надає мігранту унікальну можливість жити у «двох світах» одночасно, формуючи безперервний транснаціональний соціальний простір, де ідентичність стає фундаментальним інструментом збереження психологічної стійкості. З огляду на це мігрантів варто розглядати через парадигму «розподіленого людського та етнічного капіталу». Якщо людина бачить свою етнічну приналежність як конкурентну перевагу, вона активніше її оберігає. Відповідно, державна політика має концептуально базуватися на синергії емоційного зв'язку і прагматичних стимулів. Усвідомлення транснаціональної природи міграції вимагає зміни стратегічного акценту: замість неефективного тиску щодо виключно фізичного повернення «за будь-яку ціну», держава має перейти до моделі «циркулярної міграції» та стимулювання дистанційної участі.

Трансформація фатального «відтоку мізків» у взаємовигідну «циркуляцію талантів» стає можливою за реалізації кількох ключових інституційних умов. Можливо варто ввести інституціоналізацію «цифрового громадянства» та дистанційну залученість, коли розширення функціоналу електронних сервісів має гарантувати мігрантам повноцінну участь у житті країни. Завдяки цьому висококваліфіковані фахівці (науковці, медики, IT-інженери) зможуть залучатися до українських проектів відбудови як консультанти або запрошені експерти, інтелектуально та економічно працюючи на Україну, навіть фізично перебуваючи в ЄС.

Другою важливою умовою є освітня та культурна реінтеграція. Оскільки мова залишається головним маркером ідентичності, а втрата мовного середовища дитиною критично знижує ймовірність повернення родини, існує гостра потреба у створенні мережі суботніх шкіл із визнаною сертифікацією. Паралельно з цим підтримка культурних хабів за кордоном перетворює мігрантів на активних акторів культурної дипломатії, формуючи національну гордість як потужний драйвер репатріації. Нарешті, ефективна циркуляція вимагає глибокої інституційної та економічної інтеграції, що передбачає остаточне усунення проблем подвійного оподаткування, створення спільних науково-дослідних просторів, автоматичне взаємовизнання кваліфікацій та розробку гнучкого законодавства, яке б дозволяло фахівцям легально жити та працювати на дві країни.

198

За таких умов активується цінний механізм передачі досвіду. Українські мігранти, засвоївши в ЄС корпоративну культуру, стандарти прозорого управління та верховенства права, привозять із собою «соціальні перекази» – нові суспільні та бізнес-практики, необхідні для модернізації українських інституцій. Окрім того, українські фахівці в Європі, володіючи місцевими мовами та розуміючи європейську бюрократію, здатні стати гарантами і посередниками для залучення західних інвестицій. Вони створюють довіру, яка є головною валютою у процесах повоєнного відновлення.

Отже, перехід до стратегії «циркуляції талантів» (світовий досвід доводить, що тимчасове залучення часто переростає в остаточне повернення) дозволяє Україні змінити правила гри. Коли держава перестає конкурувати з європейським ринком праці за свій людський капітал і починає його спільно використовувати. За такого підходу «гібридна ідентичність» українських мігрантів стає не загрозою асиміляції, а потужною економічною і політичною перевагою, що перетворює діаспору на драйвер модернізації та природний фундамент для органічного входження України в Європейський Союз.

Висновки. Таким чином, вимушена міграція українців у 2022–2026 роках стала не лише гуманітарним викликом, а й структурним фактором трансформації людського капіталу та етнічної суб'єктності в європейському просторі. Українська ідентичність у діаспорі набуває гібридного характеру, поєднуючи інтеграцію в соціально-економічні системи країн перебування зі збереженням політичного та культурного зв'язку з Україною.

Українці за кордоном поступово перетворюються на активних суб'єктів політичного процесу, зберігаючи зв'язок із державою, беручи участь у її фінансовій підтримці, адвокаційній діяльності й формуванні публічного дискурсу. Діаспора поступово інституціоналізується через громадські організації й взаємодіють з європейськими політичними структурами.

Порівняння польської та німецької моделей інтеграції показує різні підходи до управління міграцією: від більш гнучкої адаптаційної моделі до інституційно структурованої інтеграції, що, з одного боку, забезпечує соціальний захист, а з іншого – створює ризики «brain waste» та освітньо-кваліфікаційної невідповідності.

Ключовими викликами визначено ризики освітньої асиміляції, втрати професійного потенціалу і поступової трансформації ідентичності без підтримки з боку держави. Водночас ці процеси не є незворотними за умови збереження транснаціональних зв'язків. У цьому контексті обґрунтовано доцільність переходу до стратегії «циркуляції талантів» як альтернативи моделі «відтоку мізків», що дозволяє розглядати міграцію як ресурс розвитку, а не втрату. Реалізація цієї стратегії потребує розвитку цифрового громадянства, підтримки освіти та культури за кордоном і спрощення взаємодії з українською державою; як механізму поєднання інтеграції в ЄС із збереженням зв'язку з Україною та ресурсом її повоєнної відбудови.

Отже, сучасна міграція формує нову модель української політичної нації, у якій українці за кордоном є інтегральною складовою державного розвитку та потенційним ресурсом повоєнної відбудови України.

References:

1. Bundesministerium für Arbeit und Soziales. 2024. Job-Turbo zur Arbeitsmarktintegration von Geflüchteten. Berlin. <https://www.bmas.de/DE/Arbeit/Migration-und-Arbeit/Flucht-und-Aysl/Turbo-zur-Arbeitsmarktintegration-von-Gefluechteten/turbo-zur-arbeitsmarktintegration-von-gefuechteten.htm>
2. Council of the European Union. 2004. Common Basic Principles for Immigrant Integration Policy in the EU. Brussels, November 19, 2004.
3. Deloitte Ukraine. 2024. Споживацькі настрої українців у другий рік повномасштабного вторгнення: аналітичний звіт. <https://>

www2.deloitte.com/ua/uk/pages/consumer-business/articles/consumer-sentiment-in-the-second-year-of-the-full-scale-invasion.html

4. Kymlicka, Will. 1995. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.

5. Kymlicka, Will. 2001. *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.

6. London School of Economics (LSE), and International Centre for Migration Policy Development (ICMPD). 2025. *The Future of Ukrainian Refugees in Europe: Integration and Return Scenarios*. London. <https://www.icmpd.org/>

7. UNHCR, Regional Bureau for Europe. 2022. *Ukraine Situation: Flash Update*. 5. March 24, 2022. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/91589>

200 — 8. Hrach, Katazhyna, Pilat Anna, Sehesh-Frelak Yustyna, Mishalska Dominika, ta Lada Agnieszka. 2023. *Ukrainske studentstvo v Polshchi: polityky zaluchennia, intehratsii ta motyvatsiia i plany studentstva*. CEDOS. <https://cedos.org.ua/researches/ukrainski-studenty-v-polshchi-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatsiia-i-plan-y-studentiv>

9. Hromadianska merezha “OPORA.” 2025a. *Yak holosuvaty viiskovosluzhbovtciam ta ukraintciam za kordonom: shcho proponuie onovlena dorozhnia karta poviennykh vyboriv*. <https://oporaua.org/vybory/yak-golosuvati-viys-kovosluzhbovcyam-ta-ukrayincyam-za-kordonom-shho-proponuye-onovlena-dorozhnya-karta-povoyennih-vivoriv-25704>

10. Hromadianska merezha “OPORA.” 2025b. *Dorozhnia karta dlia zabezpechennia orhanizatsii poviennykh vyboriv v Ukraini*. <https://oporaua.org/vybory/dorozhnya-karta-dlya-zabezpechennya-organizaciyi-povoyennih-vivoriv-v-ukrayini-doprac-ovana-i-dopovnena-25705>

11. Yevtukh, V. B. 2022. *Etnopolityka v Ukraini: kontseptualno-teoretychni koordynaty*. Kyiv: Naukova dumka.

12. Erikson, Erik. 2022. *Identychnist: yunist i kryza*. Kyiv: Universytetske vydavnytstvo Pul'sary.

13. Kymlychka, Vill. 2001. *Liberalizm i prava menshyn*. Translated by R. Tkachuk. Kharkiv: Tsentr Osvitnikh Initsiatyv.

14. Liapina, L. A. 2014. “Kontseptsiiia multykul'turalizmu Villa Kymlyky.” *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni*

V. N. Karazina. Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva 1122: 25–28. <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/1526/1273>

15. Novikova, O. F., ta V. P. Antoniuk. 2023. “Liudskyi kapital Ukrainy v umovakh viiny: vtraty ta perspektyvy zberezhennia.” *Ekonomika promyslovosti* 1: 5–25.

16. Smith, E. D. 1994. *Natsionalna identychnist*. Translated by P. Tarashchuk. Kyiv: Osnovy.

Надійшла до редакції / Received: 25.03.2026

Схвалено до друку / Accepted: 13.04.2026

Опубліковано / Published: 29.05.2026